

Čím se lze inspirovat z vlastní minulosti

Radek Suda

„...minulost působí na přítomnost a všechny formy života mají své kořeny v minulosti. Minulost není nikdy statická, ježto ji přítomnost stále mění tím, že z ní vybírá a asimiluje vhodné součásti“

Michael Buchowski¹

Minulost sociální práce působí na současné pojetí a vnímání tohoto oboru a umožňuje nám přemýšlet o současné české sociální práci jakožto o vědeckém oboru, odborné činnosti i oblasti se značným potenciálem ke kultivaci společnosti. Je ale potřeba, abychom byli schopni při přemýšlení skutečně využít nám dochované historické zkušenosti a jejich studiem být schopni se vyvarovat opakování některých chyb, případně navázat na dobrou praxi a tu modifikovanou v současné době a jejím kontextu pak znovu aplikovat, zavádět, nebo rozvíjet.

Sociální práce má velmi hluboké kořeny, avšak až s rokem 1918 se začala veškerá činnost postupně přeměňovat v profesi a z období tzv. První republiky, provázené hospodářskou krizí, ústící v období druhé světové války a válečnou okupaci našeho území Německem se přenesla bez ztrát na odbornosti až k únorovému puči v roce 1948, který se této profesi stal téměř osudným. Tento na dlouhé období čtyř dekad umožnil významnou změnu v kurzu aplikace sociální práce jako činnosti, primárně zaměřené na kompenzaci, na rozdíl od toho, jak se vyvíjela ve zbývající nám kulturně blízké části světa. I tak sociální práce jako profese, zejména díky jejím představitelům, sociálním pracovníkům, obstála a v kontextu společenských souvislostí, a tím i vynucených negativních změn v prvních letech se dočkala dalšího převratu v roce 1989 i své obnovy.

V období První republiky lze se zájmem sledovat samotné pojetí sociální péče jako oblasti, kterou tehdejší Československo uvádělo v praxi sociálně politická opatření na — oproti dnešnímu stavu — rozsáhlém území spojujícím značně rozdílná území, jak do úrovně hospodářského a společenského rozvoje, tak v národnostní a kulturní oblasti. Inspirativní pro nás může být skutečnost, že ačkoliv jsou po celou historii našeho státu výdaje do sociální oblasti vždy kontroverzním tématem, převládala snaha o efektivnost výdajů veřejných prostředků v jejich adresném využití, nikoliv v prostém snižování. Stejně tak oblast dříve využívaného institutu domovského práva, které v současné době bývá často nesprávně používáno, a to v kontextech jiných než opatření sociální politiky. Častost řešení témat odpovědnosti či garance za jednotlivá sociálně politická opatření ukazuje, nakolik byla vždy komplikovanými a převádění jednotlivých intervencí v rámci nástrojů sociální politiky z úrovně nejnižší na úroveň nejvyšší (rozuměj v rámci vertikálního pojetí uspořádání sociální

1 Michał Buchowski: *Několik ponaučení z významu historie v historii středoevropské etnologie*, in *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2007, Vol. 43, No. 1 (s. 160–165)

práce) a opačně zase značí neustálou snahu nalézt optimální způsob zajištění intervencí sociální práce na úrovni k tomu nejvhodnější. V rámci uspořádání sociální práce lze ocenit zejména fungování a koexistování oblasti veřejnoprávní a soukromoprávní, kdy byla hranice mezi těmito dvěma oblastmi zřetelnější a odpovědnost státu a jednotlivých subjektů sociální politiky, resp. sociální práce byla uchopitelněji formulována.

Pro současné snahy o další a pevnější etablování profese sociálních pracovníků lze nalézt inspiraci v kontextu dobových snah o propojení vědy, vzdělávání a praxe sociální práce, což může být i případným zdrojem pro současné kroky v rámci debaty o vyšší míře profesionalizace, zvýšení odborné úrovně sociální práce a následně také zvýšení společenské prestiže i míry finančního ohodnocení sociálních pracovníků. V oblasti vzdělávání je inspirující to, jak se v době trvajících necelé tři dekády podařilo úspěšně projít procesem ustanovení oboru se specializovaným a vysoce odborným vzdělávacím systémem, zvláště vezmeme-li v potaz množství škol, které se na úrovni vyššího a vysokoškolského typu vzdělávání oborem sociální práce zabývaly. Z pohledu dobových souvislostí, iniciativy samotných sociálních pracovníků² a těsnějšího vztahu vzdělavatelů a zaměstnavatelů v oblasti sociální práce může být pro nás opět zdrojem inspirace, jak navázat na započatou, v dnešní terminologii užívanou tzv. dobrou praxi. Tehdejší diskuse z oblasti teorií a metod sociální práce mě zase nutí, se spíše skeptickým náhledem na situaci, si povzdechnout, že se v této oblasti nenacházíme zas o moc dále. Bohužel pro nás, jakožto sociální pracovníky na všech úrovních, je redukování naší praxe na převažující využívání metod sociální práce na mikro-úrovni v oblasti případové sociální práce značně limitující. Dovolují si zde poznamenat, že bychom se měli právě z debaty o rozvoj metodologií i teorií sociální práce, která v té době intenzívně probíhala, poučit a neustat ve snaze o rozvíjení a aplikace nových teorií a metod sociální práce pro užití v praxi.

Počáteční rozporuplné vnímání profese, problémy s jejím zakotvením v různých institucích, vyžadovaná míra kompetencí, povinností, náročnost, včetně zdravotních rizik, které s sebou výkon profese v té době přinášel, a způsoby vyrovnávání se s těmito překážkami nám přináší obrázek o tehdejších představitelkách oboru a čím se lze inspirovat. Je to kupříkladu neoddiskutovatelná soudržnost, jejich víra v profesi a nasazení pro její postupné etablování se mezi ostatními pomáhajícími profesemi, a to až na úroveň přijímané i kladně vnímané disciplíny. V kontextu dnešní doby můžeme v rámci dalších srovnání konstatovat, že tehdejší pojetí sociální práce nebylo tak atomizované a profese jakoby se zaměřovala na skutečné řešení sociálně nepříznivé situace jednotlivců a skupin v komplexu. Dokladem jsou nám dochované kazuistiky, metodické pokyny, dobře popsané příklady, jak bylo téma uchopeno, a to nejen formou poskytování vyžádaných intervencí, ale i jako snaha o systémové opatření při řešení problému v dané lokalitě. Velmi inspirativním je i tehdejší snaha hodnotit své případy po uplynutí pěti let od ukončení intervencí ve snaze posoudit dlouhodobý dopad intervence sociální práce a v případě negativních výsledků pak hledat možná pochybení v posouzení a volbě přístupů k řešení.

2 V praktický výkon sociální práce lze mluvit o představitelkách, neboť v období, kterým se práce zabývá, se jednalo o dominantně tzv. ženskou profesi se všemi konsekvencemi, které z toho vyplývají.

Za poučné považuji seznámení se s aktivitami, jejichž kontext byl určen dvěma přicházejícími totalitami, a to jak německým Protektorátem Čechy a Morava i s následky válečného období, stejně jako záhy střídající totalita komunistická přicházející v důsledku únorového puče v roce 1948. Z hlediska dnešní znalosti totiž lze uvažovat i o tom, že tento vývoj předznamenal snad i současné problémy, s nimiž se v oblasti oboru sociální práce stále potýkáme, a my můžeme sledovat jednotlivé kroky nesené totalitní ideologií, které vedly k zániku do té doby fungujících profesních organizací, vzdělávacích institucí a v důsledku toho téměř i k zániku samotné české sociální práce, a to nikoli v pojmu, ale přímo ve vlastním výkonu a praxi této profese.

Sociální práce a její podoba se po roce 1948 ocitla pod vlivem ideologie státního zřízení, které principy a cíle sociální práce ze své podstaty popírá. Nejen v textech oficiálních dokumentů establishmentu, ale i v dalších pramenech narážíme na často přítomný kontext využití vlivu propagandy na myšlení dospělých i dětí, dosahující i na prameny sekundární, tj. zabývající se demografií či sociologií rodin nebo pedagogického (vzdělávacího) systému v tehdejší Československu. Ačkoliv je nutné nahlížet na zpracované analýzy dokumentů s limity a riziky, které jsou dány subjektivním pohledem autorů do dané etapy dějin v příslušném odvětví či oblasti a vlastní interpretací primárních dokumentů, podařilo se některým současným autorům, zabývajících se dějinami oboru, rozporovat v dnešní době stále ještě často užívané hodnocení oné doby, a to že sociální práce byla v lepším případě pouze utlumená, v horším zneužita jen pro společenskou kontrolu a regulaci nepohodlných jednotlivců či skupin, tedy že v pojetí dnešním neexistovala. Ale ona existovala, jen v prvních dvou desetiletích byla výrazně limitována ve snaze její užití aplikovat ve prospěch dosahování politických cílů zaměřených na dosažení komunistickými idejemi konstruované podoby společnosti. Pozitivní změnu vyvolala intenzivní snaha sociálních pracovníků zastávajících mnohdy velmi odlišné politické názory, avšak pevně semknutých při obhajobě profese a profesní přípravy na úroveň, kterou zastávala před rokem 1948. Těmto snahám výrazně napomohlo společenské oživení 60. let, umožňující „renesanci“ profese. Z této doby je dobré si pamatovat, nakolik je veliké riziko zneužití propagandy v oboru, který vládne zejména slovem a zprostředkováním státem, v právním řádu upravených, nároků na sociální pomoc. Čili také v jednom z nejvíce zneužitelných oborů, neboť pracuje s lidmi a pro lidi. V pozitivním smyslu pak odhodlání, soudržnost, vytrvalost i vynalézavost, s jakou se podařilo sociálním pracovníkům — po postupných krocích — restaurovat profesi a později získat i podporu stejného režimu, který ji v prvních letech svého nástupu téměř zlikvidoval.

Pochopit kontext geneze oboru od jeho rozvoje přes stagnaci až po dynamický, někdy až sebedestruktivní znovu se rozvíjející obor, lze dobře na zajištění praktické výuky ve vzdělávacích programech — tj. nácviku dovedností opřených o teoretické poznatky a inspirovat se dobrou praxí, stejně jako se vyvarovat té chybné. Praxe a praktická výuka v českých podmínkách osciluje od velmi erudovaného, až exaktního pojetí, tedy od studentských individuálních vzdělávacích plánů s definovanými cíli a kompetencemi k ověření, až po pomocné administrativní práce či stínování praktičky/praktika, leckdy však nekvalifikovaného oborově (viz. obory vzdělání, kterými se kvalifikuje absolvent pro výkon sociální práce podle zákona

č. 108/2006 Sb., který je bohužel stále jedinou regulací odborné způsobilosti této profese).

Je příkladné, že zařazení studentských praxí bylo realizováno již v prvním zahájeném jednoletém pomaturitním kurzu, kterým se v roce 1918 pod Vyšší odbornou školou sociální péče na Praze 7 započalo speciální vzdělávání sociální pracovníků v ČR³. Pozitivní světlo do rozvoje studentských praxí pod vedením tutora na škole a mentorů v praxi tzv. trenérek praxe i poskytování supervizí studentkám, vnesli manželé Krakešovi (zejména Marie Krakešová) a jimi koncipovaná a zakládaná moderně pojatá odborně garantovaná pracoviště — sociální kliniky, jejichž podoba ani přístup nebyly podnes překonány. Velmi inspirativním je, že byla propojena nejen teorie a praxe, ale obé doplněno o výzkum, respektive o testování efektivity i kvality realizovaných intervencí. Další z inspirací je snaha sociálních pracovníků zachovat z praktické výuky co nejvíce přínosného napříč likvidační tendencí oboru oficiální politikou státu v době poúnorové, přes krátké nadechnutí se v letech šedesátých 20. století a vyústění v éru normalizační (shrnutu pod hlavičku totalitního režimu v ČR a následně ČSSR v období let 1948–1989). Zde lze identifikovat jako inspirující i kreativitu sociálních pracovníků, zejména v návrhu koncepce krajských vzdělávacích středisek, které v nabídkách postgraduálního vzdělávání zaostřují praxi sociálních pracovníků na specifické lokálně rozvinuté jevy/problémy.

Alarmující však je, že lze z vývoje posledních čtyřiceti let i v oblasti regulace výkonu SP, definování kvalifikačních předpokladů a obsahu samotné výuky sociální práce vnímat jisté paralely či analogie současné doby s dobou úpadku, chcete-li stagnace. Ale jak se v lidovém rčení hovoří o nutnosti si svou historii zopakovat, neponaučí-li se jedinec, skupina, nebo národ z prožitého. Toto nám napovídá, že bychom, jako sociální pracovníci, měli věnovat dostatek prostoru relativizaci potřebného vzdělání, zejména v kontextu silně rozkročeného třetího sektoru, který působí na poli sociálních aktivit či pomoci. Právě někteří z jeho představitelů aktivně se realizujících v intervencích sociální práce, ale kvalifikovaných v jiných oborech, či sotva s úplným středoškolským vzděláním disponující aktivisté, „páchají dobro“ a klienty buď pod taktovkou destigmatizace zcela nereálně zbaví odpovědnosti, nebo jiným spíše intuitivním přístupem pracují jak se samotnými klienty, tak se studujícími tento obor na praxích. Vinu lze samozřejmě hledat ve zjednodušujícím pohledu na profesionalizaci sociální práce oficiálních míst, ale také v působení až uměle propagovaného postmoderního relativismu a přiznejme si i dílem nedostatku v oboru kvalifikovaných vysokoškolských vyučujících realizujících praktickou výuku či teorie a metody sociální práce nebo etické rámce profese.

3 Ačkoliv lze hovořit taktéž o sekci aplikované sociologie, kde Masaryková organizuje praktickou výuku např. zapojením studentů do péče o děti a mládež při soudech pro děti a mladistvé v rámci soudního okresu Prahy 5 přes ne zcela pro budoucí vývoj ideální příklonění se k zdravotnickému modelu sociálních sester a převažující tlak na získávání ošetřovatelských kompetencí.

ZÁVĚR

Doufám, že stejně jako já, začíná, případně začne, hledat více sociálních pracovníků i jejich vzdělavatelů nebo zaměstnavatelů v historii podporu při identifikaci se s rolí a profesí sociálního pracovníka a také čerpat pozitivní inspiraci. Introspekce je metodou, kterou lze používat v každodenní praxi sociálního pracovníka při případové sociální práci jako součást kvalitativně pojatého zpracování pro evidence based practice. Opačně je tomu, použije-li se pro tvorbu a aplikaci systémových opatření sociální politiky (v makropraxi státní sociální politiky pak zejména působí tento způsob poznání a použití „osobní zkušenosti“ jako obecně platný princip pro koncepční práci a funkci systému sociální ochrany obzvláště dramaticky). A tak v duchu aktivismu a snahy přiblížit jednotlivcům — sociálním pracovníkům v první linii či mikropraxi — předkládám místo závěru pro naše téma metodou introspekce zkušenost, jak jsem osobně našel významnou oporu a také inspiraci v historii české sociální práce zejména při formulování a etablování samostatného útvaru pro rozvoj a koncepci sociální práce na ministerstvu práce a sociálních věcí a pak, nikoliv však pouze, při formulaci prvních tezí věcného záměru zákona o sociálních pracovnících, které byly dány k veřejné konzultaci v prosinci roku 2012.

V roce 2000 jsem zahájil studium sociální práce na Katedře sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Ve spektru nabízených předmětů a seminářů, jsem — mimo mnou až aberačně očekávaných psychoterapeutických praktik — v seznamu povinných předmětů zakončených zkouškou také zahlédl i předmět Historie sociální práce. Na přednáškách Dr. Pavly Kodymové jsem poprvé zaznamenal i jiné osobnosti, než kterou je Dr. Alice Masaryková, zakladatelka nejen oboru sociální práce, ale také — později — profese zdravotní sestry. V té době jsem ještě netušil, že s touto přední odbornicí na otázky, de facto, novodobé historie sociální práce (historikové prominou, jistě by mě opravili, leč jako novodobou považují dobu od vzniku samostatného Československa v r. 1918) budu později po absolvování studia a graduování v oboru v rámci rigorózního řízení trávit desítky hodin diskusemi o možnostech aplikovat dobrou praxi československé sociální práce první republiky a také druhé republiky (tj. období protektorátu) do té současné.

Mnohé ze snah o aplikaci či rehabilitaci české tradice sociální práce byly koncentrovány do prvotně velmi liberálně pojatého návrhu věcného záměru zákona o sociálních pracovnících, v němž byly instituty jako sociální klinika, pojištění či rekreačně-preventivní péče pro sociální pracovníky. Z tohoto návrhu se stal během času — působením zásahů „zvenčí“ — byrokratický moloch stávajícího návrhu, který mj. obsahuje ideu vzniku oddělení kontroly etiky výkonu profese při ministerstvu. Jako by úřad měl capacity, a to nejen odborné, na to, aby mohl posoudit a exekutivně pak konat v případech porušení etického kodexu a principů etiky profese sociální práce.

Stávající gestoři nelehkého úkolu připravit finální verzi profesního zákona však neustávají a intenzivně pracují na rozvoji a podpoře profese a pracují i s faktem, že návrh nebyl do současné doby politicky „přitažlivý“. A v této oblasti není náhodou, že čerpají z osvědčených principů navazující spolupráce. Proto druhý projekt na podporu profesionálního výkonu sociální práce navazuje pod odborným vedením Mgr. Faltysové na původní záměr prvního: zkvalitnění a rozvoj praxe, spolupráce napříč

terénem, celoživotní vzdělávání, vzájemné učení se apod., jejichž modely jsme našli v tehdejší životě profesního spolku sociálních pracovníků. Když se setkávám se současnými lektory z letních a podzimních škol sociální práce, majících svůj předobraz v týdenních vzdělávacích seminářích předcházejících v době prvorepublikové celonárodních konferencím, mám radost, že i tento model se ustálil a zkvalitnil natolik, že sociální pracovníci mají takový zájem, že realizátoři z MPSV musí zájemce, ač neradi, odmítnout.

Měl bych tu připomenout, že ačkoliv v současné době má mnoho velmi kvalitních materiálů loga ESF a jsou výstupem z projektů, není náhodou, že se jedná o oficiální metodické materiály MPSV směřované dolů do území pro podporu mikropraxe. Realizace řady metodik pro sociální pracovníky byla inspirována vydávanou metodickou řadou Knížky sociálních pracovníků z dob meziválečných a pozdějšími metodikami Federálního MPSV. A v neposlední řadě považuji za úspěch nejen dr. Kodymové, ale také neskromně svůj a doktora Jiřího Horeckého, že i po 3 letech stále vycházejí Listy sociální práce, které jsou doplňkem ve spektru periodik v sociální práci. Tento časopis i s názvem vznikl v rámci historizujících večerů na Katedře sociální práce a jeho vzorem byl meziválečný oborový časopis Sociální pracovníce. Začínal jsem závěr tím, že po otevření Karolinky jsem přemýšlel o obsahu. Po setkání s dr. Kodymovou, která v letech mého studia vykonávala ještě funkci tajemnice katedry, jsem neměl ani tušení, jaký ohromný potenciál mohou právě pod její taktovkou vytvořit studenti tohoto oboru při FF UK. A ohlédnou-li se za dobou, kterou trávím v profesi sociálního pracovníka na různých úrovních praxe, jsem rád za vše, co se podařilo. A pravdou je, že vše zde jmenované, co je dobré a funkční, by se nikdy neobešlo jen s inspirací z dob minulých, bez schopností a dovedností řady pro věc nadšených odborníků z oddělení koncepce sociální práce MPSV, mých kolegů a kolegyně, externistů zapojených v projektu Profici I. i jejich následovníků v Profici II., kteří jsou považováni za špičky ve svých odvětvích, kde vykonávají činnosti sociální práce. O odbornících z oblasti teorie a praxe sociální práce nemluví.

Protože historie bývá nespravedlivá a často zapomíná na ty, kteří skutečně stáli za velkými věcmi, chci já tímto článkem vzbudit zájem u sociálních pracovníků o znalost historie a o ty, kteří ji tvořili, ale také pomoci, byť třeba jen do archivu vloženým článkem, který pomůže za 100 let od dnešního dne nějakým podobným nadšencům při formulaci rehabilitace našeho oboru. Ano, otevřeně přiznávám, že ačkoliv jsou předchozí dvě stránky téměř výčtem pozitivních kroků a výstupů, tak se také přiznávám, že nemám vždy úplně veselé myšlenky o budoucnosti našeho oboru.

LITERATURA

- LOVČÍ, Radovan, 2008. *Alice Garrigue Masaryková: Život ve stínu slavného otce*. Praha, Togg. 485 s. ISBN 978-80-7308-189-8.
- KODYMOVÁ, Pavla, 2017. *Historický náhled na odbornou praxi při studiu sociální práce na území ČR*. Fórum sociální práce, roč. 2017, č. 2, s. 39–51. ISSN 1804-3070.
- KODYMOVÁ, Pavla, 2013. *Historie české sociální práce v letech 1918-1948*. Praha: Karolinum, 132 s. ISBN 978-80-246-2256-9.